

IDEAS

Smernice za rezidencijalnu zaštitu dece bez pratnje i razdvojene dece u kontekstu migracija

Marko Milanović

Beograd, 2017

Sadržaj

1 Pojmovnik	3
2 Uvod	7
3. Alternativno staranje o deci izbeglicama	9
4. Aktivnosti vođenja slučaja tokom alternativnog staranja	16

1. Pojmovnik

Adekvatno roditeljsko staranje. Adekvatno roditeljsko staranje odnosi se na situacije kada roditelji ili staratelji zadovoljavaju detetove fizičke, emocionalne, intelektualne i socijalne potrebe i dete se razvija u skladu sa svojim mogućnostima. Adekvatno roditeljstvo u tom smislu prevazilazi odsustvo zlostavljanja i eksploatacije i podrazumeva stvaranje pozitivnih uslova za rast i razvoj.

Alternativno staranje. Alternativno staranje odnosi se na formalne i neformalne oblike staranja u okviru kojih se briga o detetu organizuje van roditeljskog doma, od strane staraoca koji nisu roditelji deteta. Odluka o takvim oblicima zaštite može biti doneta od strane centra za socijalni rad, suda, na inicijativu samog deteta ili roditelja ili spontano od strane pružaoca zaštite u slučaju kada su roditelji odsutni. Alternativno staranje obuhvata različite oblike zaštite, kao što su neformalno i spontano hraniteljstvo, formalno hraniteljstvo, druge na porodici zasnovane oblike stanovanja, institucionalno staranje, male domske zajednice, supervizovano stanovanje uz podršku.

Dete. Dete je svaka osoba mlađa od 18 godina.

Dete bez pratnje. Dete bez pratnje je dete koje je razdvojeno od oba roditelja ili staratelja, kao i drugih rođaka, i o kome ne brine nijedna odrasla osoba koja je na osnovu zakona ili običaja odgovorna da brine o detetu.

Dete bez roditeljskog staranja. Dete koje ne živi ni sa jednim od roditelja, bez obzira na razlog. U kontekstu izbeglištva deca bez roditeljskog staranja su deca bez pratnje ili razdvojena deca.

Dečje domaćinstvo. Dečje domaćinstvo je domaćinstvo u kom dete preuzima brigu o domaćinstvu, odnosno preuzima vođenje dnevnih aktivnosti u domaćinstvu, brigu o članovima domaćinstva i obezbeđivanje sredstava za život. Dečje domaćinstvo može da bude i oblik alternativnog staranja zasnovanog na porodici kada je uključeno u podršku koju pruža lokalna zajednica i centri za socijalni rad.

Dečji rad. Dečji rad je rad koji obavljaju deca mlađa od zakonom utvrđenog minimalnog radnog uzrasta. Izraz „dečji rad“ obično se definiše kao rad koji decu lišava detinjstva, potencijala i dostojanstva. Odnosi se na rad koji je mentalno, fizički, socijalno ili moralno opasan i štetan po decu, koji ometa njihovo školovanje tako što im oduzima mogućnost da pohađaju školu, obavezuje ih da ranije napuste školovanje ili zahteva od njih da kombinuju pohađanje škole sa predugim radnim vremenom i teškim radom. Pojam „najgori oblici dečjeg rada“ definisan je u Konvenciji br. 182 Međunarodne organizacije rada. Oni moraju biti zabranjeni za sve osobe mlađe od 18 godina i uključuju sledeće:

- Sve oblike ropstva i prakse slične ropstvu, kao što je trgovina decom, dužničko ropstvo, kmetstvo i prinudni ili dužnički rad, uključujući prinudno ili obavezno regrutovanje dece za oružane snage i grupe u oružanim sukobima

- Korišćenje, nabavljanje ili nuđenje deteta za prostituciju, pornografsku produkciju ili pornografsku predstavu;
- Korišćenje, nabavljanje ili nuđenje deteta za nezakonite aktivnosti, naročito za proizvodnju droge i trgovinu drogom, kako je definisano u relevantnim međunarodnim sporazumima;
- Rad koji po svojoj prirodi ili zbog okolnosti u kojima se obavlja može biti štetan po zdravlje, bezbednost ili moral dece (često se naziva „opasan posao“).

Dečja zaštita. Termin „dečja zaštita“ odnosi se na organizacionu strukturu i mere koje imaju za cilj da spreče i pruže odgovor na zlostavljanje dece.

Dobrobit. Dobrobit se može definisati kao stanje holističkog zdravlja i proces postizanja takvog stanja. Dobrobit se odnosi na fizičko, emocionalno, socijalno i mentalno zdravlje. Dobrobit uključuje ono što je dobro za osobu, a to su:

- Smisljena društvena uloga
- Osećanje sreće i optimizma
- Život u skladu sa pravim vrednostima (lokalno određenim)
- Pozitivne društvene veze i podrška okruženja

- Izlaženje na kraj sa izazovima primenom pozitivnih životnih veština
- Sigurnost, zaštita i pristup kvalitetnim uslugama

Dugotrajno staranje. To su različiti oblici alternativnog staranja koji traju duže od 12 nedelja. Ono može biti formalno i neformalno.

Zlostavljanje. Pod zlostavljanjem se podrazumeva ponašanje koje je sprovedeno sa namerom da se nanese šteta detetu, odnosno da se ugrozi bezbednost, dobrobit, dostojanstvo ili razvoj deteta i uključuje sve oblike fizičkog, seksualnog, psihološkog, emocionalnog nasilja, eksploatacije, kao i zanemarivanje. Zlostavljanje deteta ne može se opravdati nikakvim razlozima, uključujući održavanje discipline, primenu propisanih sankcija, nužnost, pristanak deteta na takav tretman, kulturne ili verske prakse i drugo.

Institucionalno staranje. To je oblik rezidencijalnog staranja za koji je karakteristična institucionalna kultura. Institucionalnu kulturu karakteriše to da su deca izolovana od šire zajednice ili primorana da žive zajedno, da nemaju dovoljno kontrole nad svojim životom i odlukama koje utiču na njih, pri čemu zahtevi organizacije imaju primat nad individualnim potrebama korisnika. Često se institucionalna kultura definiše na osnovu sledećih karakteristika: depersonalizacija, rigidnost rutine, grupni tretman, socijalna distanca. Najčešće su to objekti sa kapacitetom većim od deset mesta, u kome rade plaćeni staraoci i volonteri po unapred planiranim smenama.

Mala domska zajednica. To je oblik rezidencijalnog staranja u okviru kog mala grupa dece živi u kući koja se skoro uopšte ne razlikuje od drugih u zajednici i u okviru koje je staranje organizovano što sličnije staranju u porodici.

Na porodici zasnovano staranje. To su različiti oblici alternativnog staranja u okviru kojih dete živi u porodici, kao što su hraniteljstvo, dečja domaćinstva i usvojenje. Na porodici zasnovane oblike staranja treba razlikovati od termina porodičnog staranja, odnosno staranja organizovanog na način sličan porodici, koje se zasniva na malim rezidencijalnim kapacitetima. Porodičnolike staranje može se definisati kao staranje u okviru kog se stvaraju rutine života i prakse zaštite slične onima u porodici, ali koje je zasnovano na pružanju zaštite u malim rezidencijalnim kapacitetima.

Određivanje najboljeg interesa deteta (BID). To je formalni proces odlučivanja koji podrazumeva primenu unapred određenih procedura i dokumentacije i putem kog se donose važne odluke za život i razvoj deteta u skladu sa njegovim najboljim interesom, a koji omogućava učešće različitih aktera važnih za zaštitu deteta, uključujući i dete. Odluka o smeštaju se vrši putem ove procedure.

Podrška zasnovana na zajednici. To su različite mere podrške koje za cilj imaju ostanak deteta i porodice u zajednici, odnosno sprečavanje izdvajanja deteta iz porodice.

Privremeno staranje. To su različiti oblici alternativnog staranja koji se odnose na staranje o detetu na privremenoj osnovi, najčešće do 12 nedelja i koji mogu biti formalni i neformalni. Najkasnije nakon 12 nedelja vrši se revizija smeštaja, pri čemu ukoliko dete ostaje na istom smeštaju, onda se vodi kao produženo staranje.

Ranjiva deca. Ranjiva deca su deca čija su prava narušena ili koja su zbog određene situacije u kojoj se nalaze ili zbog ličnih karakteristika u većem riziku od kršenja njihovih prava u odnosu na ostalu decu. U kontekstu izbeglištva sva deca bez pratnje se vode kao ranjiva deca.

Razdvojeno dete. Razdvojeno dete je dete razdvojeno od oba roditelja, ili od prethodnih staratelja, ali ne nužno i od drugih rođaka. Razdvojena deca mogu u tom smislu biti u pratnji drugih odraslih članova porodice. Primarna separacija odnosi se na situaciju kada je dete razdvojeno od roditelja ili staratelja kao posledica vanredne situacije. Sekundarna separacija odnosi se na razdvajanje deteta od roditelja ili staratelja nakon same vanredne situacije. U kontekstu migracija u Republici Srbiji pod sekundarnom separacijom podrazumevaćemo separaciju koja je nastala na teritoriji Republike Srbije.

Rezidencijalno staranje. Rezidencijalno staranje predstavljaju svi oblici staranja o deci koji nisu zasnovani na porodici i obuhvataju institucionalno staranje, male domske zajednice, prihvatilište, privremena skloništa, tranzitne centre, internatski smeštaj i druge oblike usluge smeštaja koje u osnovu imaju grupni smeštaj u unapred određenim objektima.

Privremeno sklonište. To je oblik zaštite koji obezbeđuju kratkotrajnu zaštitu (tokom noći ili nekoliko dana) i može biti u formi šatora ili zidanog objekta. Takav oblik zaštite ne pripada oblicima alternativnog staranja o deci i ne treba ga poistovećivati sa prihvatilištem.

Staralac. Staralac je osoba sa kojom dete živi, odnosno koja obezbeđuje zaštitu i brigu o detetu na dnevnom nivou, sa ili bez pravne odgovornosti za dete. Staralac treba razlikovati od staratelja, koji ne pruža detetu zaštitu na dnevnom nivou, već ima za zadatak da brine o najboljem interesu deteta i pravni je zastupnik deteta. U ustanovama za rezidencijalni smeštaj staraoci su radnici zaposleni u direktnom radu sa decom. Oni mogu biti stručni radnici, stručni saradnici, negovateljice i drugi radnici koji na svakodnevnom nivou brinu o detetu.

Staratelj. Osoba koja nije roditelj deteta, a kojoj je dodeljena pravna odgovornost za dete, što može da obuhvata pun obim roditeljske odgovornosti ili samo deo odgovornosti koju imaju roditelji.

Šteta. Šteta je najčešće rezultat zlostavljanja deteta i odnosi se na različite negativne ishode u odnosu na dobrobit deteta, uključujući:

- Narušen fizički, emocionalni ili psihološki razvoj
- Poremećaje u ponašanju

- Negativan uticaj na zdravlje
- Negativan uticaj na porodične i socijalne odnose
- Narušeno obrazovno postignuće ili isključenost iz procesa obrazovanja

2. Uvod

Različiti izvori ukazuju na značajne probleme prilikom organizacije alternativnog staranja o deci u vanrednim situacijama ili nakon vanrednih situacija. Usluge se često pruža nedovoljno iskusno i nekvalifikovano osoblje, briga zasnovana na porodičnom okruženju nije dostupna, a sistem rezidencijalnog smeštaja je manjeg kvaliteta nego za drugu decu (1). Takva situacija može se uočiti i u Republici Srbiji. Smeštaj za decu izbeglice se u velikoj meri razlikuje u odnosu na uslove koji se obezbeđuju ostaloj deci, pri čemu se u veoma maloj meri oslanja na zvanično priznat i uspostavljen sistem alternativnog staranja. Najveći broj dece nalazi se na institucionalnom staranju u ustanove koje nisu deo sistema alternativnog staranja, odnosno nisu licencirani pružaoci usluga socijalne zaštite. Iako je reč o privremenom smeštaju, deca provode u tim ustanovama i više nedelja i meseci.

Oslanjanje na rezidencijalnu zaštitu prilikom zaštite dece bez pratnje i razdvojene dece u vanrednim situacijama mnogo je veće nego u regularnom kontekstu, te je potrebno posvetiti pažnju i uložiti resurse u obezbeđivanje adekvatne zaštite u tim uslovima. Ipak, iako je nekada rezidencijalna zaštita potrebna, ne sme se pristupati formiranju rezidencijalnih kapaciteta za trajni smeštaj dece i na rezidencijalnu zaštitu treba gledati kao na način privremenog zbrinjavanja dece, pri čemu je nakon smeštaja dece potrebno nastaviti aktivnosti u cilju ujedinjenja sa porodicom, odnosno planiranje izlaska deteta sa rezidencijalnog smeštaja.

Cilj izrade ovih smernica je unapređenje organizacije i rada ustanova za smeštaj dece i mladih kako bi adekvatnije odgovorile na potrebe dece izbeglica. Smernice su namenjene kako zaposlenima u ustanovama koje pružaju usluge rezidencijalnog staranja da bi menadžment i stručni radnici dobili osnovne informacije o standardima i mehanizmima međunarodne zaštite dece migranata, tako i donosiocima odluka na nivou Vlade Srbije da bi unapredili rezidencijalno staranje o deci izbeglicama. U ovom delu Smernica navedeni su osnovni dokumenti kojima se uređuju prava dece na zaštitu, najvažniji sadržaji tih dokumenata i relevantna literatura radi detaljnijeg informisanja stručnih radnika u skladu sa interesovanjima i potrebama. Ta osnovna znanja omogućiće stručnim radnicima da planiraju svoj stručni rad i aktivnosti sa decom u skladu sa međunarodnim standardima zaštite dece, ali i da utemeljeno zagovaraju prava dece u zajednici i kod drugih aktera.

Poznavanje oblasti dečjih prava, a posebno prava dece u migraciji, osnažuje stručne radnike i za suočavanje sa zabludama koje opstaju u praksi zaštite dece migranata. Deca izbeglice su posebno podložna da postanu žrtve predrasuda i neinformisanosti i da im time budu uskraćena osnovna ljudska prava i pravo na zaštitu. Pored mnogobrojnih vulnerabilnosti dece bez pratnje, kojima će se Smernice detaljnije baviti, nedovoljna informisanost pružalaca podrške stavlja ih u dodatno nepovoljan položaj. Činjenica da su u isto vreme i migranti i deca neretko zbunjuje pojedince koji su predstavnici javnih službi u smislu primene zakona, propisa, statusa i procedura vezanih za migrante. Sva relevantna međunarodna dokumenta, a prvenstveno Konvencija o pravima deteta, jasno

naglašavaju da je svako dete prvenstveno dete, bez obzira na migracioni status, i da kao dete uživa sva dečja prava propisana Konvencijom, a obaveza svih država je da omoguće punu i doslednu primenu dečjih prava i zaštitu dece. Nadamo se da će ove smernice doprineti cilju unapređenja prava dece izbeglica.

3. Alternativno staranje o deci izbeglicama

3.1 Oblici alternativnog staranja

Odvajanje deteta od porodice u ekstremno stresnoj situaciji izbeglištva je traumatsko iskustvo koje snažno utiče na dobrobit deteta, njegovo zdravlje, rast i razvoj. Sistem dečje zaštite u Srbiji prvenstveno treba da osigura i podstakne očuvanje porodice i spreči razdvajanje dece izbeglica od roditelja, staratelja i zajednice tokom migracije. U tom smislu sistem mora da poznaje izazove koje migracija donosi za porodicu i da svoje delovanje uskladi sa tim izazovima i prevenira njihovo razorno delovanje na jedinstvo porodice. Ukoliko se dete nalazi u značajnom riziku u svojoj porodici, pre izdvajanja važno je ispitati kapacitete zajednice da brine o detetu, uz uvažavanje i poštovanje vrednosti kulture i tradicije zajednica iz kojih dete potiče. Važno je saznati ko inače brinuo o detetu kada roditelji to ne mogu, kakav je o tome stav zajednice, posebno istaknutih, da li postoji neko odraslo lice u zajednici koje brine za dete, koga dete prepoznaje kao osobu od poverenja. Ipak, ukoliko do razdvajanja deteta od porodice dođe, bilo na teritoriji Republike Srbije, bilo da je dete na ulasku u zemlju identifikovano kao dete bez pratnje, odnosno razdvojeno dete, potrebno je mu je kroz sistem alternativnog staranja zadovoljiti osnovne potrebe u skladu sa načinom na koji se osnovne potrebe obezbeđuju drugoj deci

koja koriste usluge alternativnog staranja, a do trenutka ujedinjenja ili implementacije trajnog rešenja.

Kada nije moguće da porodica brine o detetu, potrebno je deci obezbediti različite oblike alternativnog staranja. Prilikom obezbeđivanja alternativnog staranja zaštitu treba, kada god je to moguće, organizovati u zajednici deteta, odnosno u porodičnom okruženju (2). Alternativno staranje o deci moguće je organizovati kroz smeštaj (3):

- Sa rođacima, komšijama ili prijateljima porodice kroz formalno ili neformalno hraniteljstvo;
- U formalni sistem hraniteljstva, poželjno u porodicu iz zajednice iz koje dete potiče;
- U dečja domaćinstva, u kojoj grupa dece živi zajedno, uz značajan nivo podrške;
- U male domske zajednice, kapaciteta 5 – 8 dece;
- U rezidencijalni smeštaj koji funkcioniše u okviru privremene zaštite;
- U sigurne kuće.

Dečja zaštita mora da bude integralni deo organizacije smeštaja, odnosno mora da postoji povezanost porodice u kojoj je dete smeštano sa centrima za socijalni rad i drugim pružaocima usluga, a kako bi se osigurala bezbednost deteta

i osnovni uslovi za rast i razvoj deteta.

Zakon o socijalnoj zaštiti (4) i Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite (5) prepoznaju sledeće osnovne oblike usluga smeštaja koji mogu biti privremene, dugotrajne ili stalne prirode:

- Život sa članovima porodice ili bliskim porodičnim prijateljima koji su staratelji;
- Hraniteljstvo;
- Stanovanje uz podršku;
- Smeštaj u male domske zajednice;
- Smeštaj u institucije.

U daljem delu teksta biće izloženi standardi za navedene usluge koji su međunarodno prihvaćeni. Hraniteljstvo može biti formalno i neformalno (6). U Republici Srbiji ustanove koje su nosioci sistema formalnog hraniteljstva su centri za porodični smeštaj i usvojenje, koji vrše poslove licenciranja i podrške hraniteljskih porodica. Dete se u hraniteljsku porodicu smešta na osnovu uputa centra za socijalni rad, a hraniteljsku porodicu za određeno dete određuje centar za porodični smeštaj i usvojenje. Neformalno hraniteljstvo predstavlja različite oblike brige o detetu u porodičnom okruženju koji ne uključuju formalizovane odnose i učešće centra za socijalni rad u ugovaranju smeštaja. Mogu se razlikovati dva oblika

neformalnog hraniteljstva: 1) tradicionalno hraniteljstvo – dete živi ili sa članovima proširene porodice ili sa drugom porodicom, prepoznatom od strane zajednice kao nosioca obaveze da brine o detetu; 2) spontano hraniteljstvo – o detetu brine porodica koja nije u zajednici prepoznata kao porodica koja ima obavezu za brigu o detetu i karakteristična je za vanredne situacije, kada dete može da se poveže sa članovima porodice koju pre toga nije poznavalo. Kad god je to moguće, treba prioritet dati formalnom hraniteljstvu, posebno kada su u pitanju mlađa deca. Ukoliko pak deca i žive u neformalnom hraniteljstvu, potrebno je da centar za socijalni rad registruje tu decu i obezbedi redovno praćenje uslova u kojima deca žive. Pri tome treba podstaći izbegličke porodice, odnosno porodice koje su poreklom iz država porekla dece izbeglica da postanu hranitelji dece kako bi se očuvala kultura i identitet deteta, a obeshrabriti ostale porodice da brinu o deci izbeglicama (6). Plaćanje hraniteljskim porodicama da brinu o deci treba da se izbegne, dok je porodicama potrebno pružiti svaku drugu vrstu podrške da brinu o deci i koriste resurse zajednice u kojoj se nalaze (2). U slučaju da su deca starija, imaju 15 ili više godina, adekvatnija forma alternativnog staranja može da bude stanovanje uz podršku (6).

Stanovanje uz podršku predstavlja formu zaštite gde deca žive u manjim smeštajnim objektima, čiji kapacitet ne treba da bude veći od osam mesta i pri čemu je deci dostupna podrška odraslih osoba. Odrasla osoba koja brine o deci može biti profesionalac, ali i član zajednice u kojoj deca žive, a kome se deca mogu obratiti ukoliko se suočavaju sa različitim problemima i koji je formalno postavljen kao mentor deteta (6).

Uz dodatnu podršku u okviru stanovanja uz podršku može da se smesti i dete sa smetnjama u razvoju. Ukoliko deca spontano počnu da žive u formi kao što je stanovanje uz podršku, potrebno je odmah sprovesti procenu najboljeg interesa dece kada se takva zajednica identifikuje i sprovesti i proceduru utvrđivanja najboljeg interesa deteta ukoliko je potrebno promeniti formu smeštaja.

Smeštaj u rezidencijalnu ustanovu treba da bude poslednja opcija i treba da se koristi samo kada smeštaj u porodičnom ili manje restriktivnom okruženju nije moguć ili kada nije u najboljem interesu deteta. Smeštaj u rezidencijalnu ustanovu je generalno opravdan kada je detetu potreban visok nivo socio-zdravstvene podrške, koju nije moguće obezbediti u manje restriktivnom okruženju ili kada dete čeka na ponovno ujedinjenje ili identifikaciju mogućeg oblika alternativnog staranja, a ne postoje druge mogućnosti za produženi boravak (3). U svim ostalim slučajevima treba težiti zaštiti zasnovanoj na porodici. Ukoliko postoji veliki broj dece bez pratnje, a mali kapaciteti za smeštaj zasnovan na porodici, potrebno je uspostaviti kriterijume za smeštaj dece na hraniteljstvo ili stanovanje uz podršku. Prioritet prilikom smeštaja u hraniteljske porodice, kada je kapacitet hraniteljstva ograničen, treba da imaju (3):

- Deca uzrasta nižeg od 3 godine;
- Deca sa smetnjama u razvoju i zdravstvenim problemima kojoj je potrebna dodatna zdravstvena nega;

- Deca koja su pod povećanim rizikom za bezbednost u trenutnom obliku smeštaja;
- Devojčice adolescentnog uzrasta;
- Mlade majke sa decom;
- Deca sa psihosocijalnim problemima.

Isto tako, kada je to moguće, u hraniteljske porodice je potrebno smestiti i decu za koju se pretpostavlja da će na smeštaju ostati duže od 12 nedelja (6).

3.2 Organizacija rada ustanova za rezidencijalno staranje

U slučaju da koriste usluge rezidencijalnog staranja, deci izbeglicama koja se nalaze na rezidencijalnom smeštaju treba da se obezbede isti uslovi kao i drugoj deca koja se nalaze na smeštaju, odnosno u skladu sa standardima i normama koje važe na teritoriji države na kojoj se nalaze. Smeštaj treba da bude organizovan imajući u vidu potrebe dece i zasnovan na objektima malog kapaciteta, poželjno na principu zaštite slične porodici. Sve ustanove koje pružaju usluge alternativnog staranja moraju da zadovolje prihvaćene standarde zaštite dece. Osnovni uslovi koje je potrebno obezbediti u ustanovama koje pružaju usluge rezidencijalnog staranja su:

- Adekvatna ishrana, higijena, adekvatni uslovi života;
- Zaštita od nasilja i eksploatacije;
- Privatnost za decu, uključujući i obezbeđivanje sigurnog mesta gde mogu da drže svoje stvari;
- Pružanje usluga na individualizovan i personalizovan način;
- Uključenost u zajednicu u podjednako meri kao i deca koja žive u zajednici;
- Aktivnosti koje obezbeđuju kontinuitet u socijalizaciji i razvoju;

- Dostupna zdravstvena zaštita;
- Pristup obrazovanju i obukama za zapošljivost;
- Organizacija slobodnog vremena, igre, rekreativne aktivnosti;
- Obuke za razvoj životnih veština.

Kako bi se navedeno ispunilo, ustanove koje pružaju usluge rezidencijalnog staranja moraju da zadovolje međunarodno prihvaćene standarde koji se odnose se na organizaciju rada ustanove i ljudske resurse. Međunarodni standardi propisuju da ustanove u pogledu organizacije rada treba da minimalno imaju sledeće:

- Usvojena unutrašnja akta i procedure za pružanje usluga smeštaja, uključujući kriterijume za prijem dece (kako bi se osiguralo da samo deca o kojoj nema ko da brine koriste usluge rezidencijalnog staranja), format za vođenje dokumentacije i kodeks ponašanja, koji obuhvata i principe poverljivosti informacija. Najčešći kriterijumi za smeštaj dece su sledeći: da je dete bez pratnje ili bez poznatih rođaka i prethodnih staraoca, da je detetu potreban privremeni smeštaj do ponovnog ujedinjenja sa porodicom, da roditelji, staratelji ili staraoci deteta ne mogu da brinu o detetu ni uz dodatnu podršku, da je dete u riziku od zlostavljanja, a bezbednost se ne može u dovoljnoj meri unaprediti.

U skladu sa domaćim zakonodavstvom u institucionalni oblik smeštaja ne smeju se smeštati deca mlađa od tri godine. Prilikom smeštaja treba voditi računa da braća i sestre, odnosno rođaci budu zajedno na smeštaju.

- Uspostavljenu organizacionu strukturu sa jasno definisanim odgovornostima za svako radno mesto, uključujući i mesto rukovodioca smeštajnog kapaciteta za decu, koji je odgovoran za celokupno funkcionisanje smeštajnog kapaciteta i sigurnost i dobrobit dece na smeštaju. Na taj način potrebno je uspostaviti jasan sistem odgovornosti za zaštitu dece u okviru ustanova za rezidencijalno staranje.
- Uspostavljen žalbeni mehanizam u slučaju nasilja i zlostavljanja, eksploatacije, sukoba sa zakonom, prema agencijama nadležnim za zaštitu dece.
- Uspostavljen sistem prijavljivanja nestanka dece sa smeštaja;
- Zaposlen dovoljan broj kompetentnih radnika. Preporučeni standard je da je jedan radnik odgovoran za osmoro dece(3). Broj zaposlenih treba da bude takav da zaposleni mogu za svako dete da odvoje određeno vreme svakog dana, pri čemu u jednoj smeni treba da bude prisutno više od jednog zaposlenog kako bi se osiguralo da zaposleni nije sam sa detetom. Smene se mogu organizovati kao dvadesetčetvoročasovne, pri čemu bi isti zaposleni bili i u dnevnoj i u noćnoj smeni, sa rotacijom na tri dana (3);

- Ukoliko se na određenoj lokaciji nalazi veći broj dece na smeštaju, staranje treba organizovati u malim grupama (najviše osmoro dece u grupi) i zaposlene u direktnom radu sa decom treba rasporediti u odnosu na te grupe (3).

Osim navedenih standarda ustanova isto tako treba da bude u što većoj meri integrisana u zajednicu i treba da saraduje sa organizacijama na lokalnom nivou i sa lokalnom samoupravom. Isto tako, sama struktura dana u ustanovi treba da bude organizovana i potrebno je da se za svako dete uspostave dnevne aktivnosti, koje uključuju obrazovanje, rekreaciju, odmor i razvoj životnih veština. Aktivnosti u ustanovi, kao i u zajednici, treba da budu prilagođeni kulturi iz koje deca potiču.

Kako bi se osiguralo da ustanova zaista deci obezbeđuje taj set minimalnih usluga, ustanova za rezidencijalno staranje dece mora da bude registrovana i mora da se obezbedi nadzor nad njenim radom u skladu sa standardima dečje zaštite. U odnosu na pravni okvir Republike Srbije to znači da svako ko pruža usluge smeštaja deci, odnosno usluge alternativnog staranja, mora da bude licenciran pružalac usluga socijalne zaštite, u skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti i Pravilnikom o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite. Ukoliko bi se deci obezbedio najniži nivo zaštite propisan Pravilnikom, koji koristi i 97% dece na rezidencijalnom staranju, onda bi u ustanovama za rezidencijalno staranje o deci bilo potrebno da se zaposli

jedan stručni radnik ili saradnik na osam korisnika i jedan stručni radnik (noćni vaspitač) na trideset korisnika. To znači da bi, na primer, za kapacitet od sedamdesetoro dece trebalo da se zaposli najmanje dvanaest stručnih radnika i saradnika.

Bez obzira na postignute standarde prilikom smeštaja i bezbednost dece u sistemu rezidencijalnog staranja, tokom smeštaja dece potrebno je aktivno raditi na iznalaženju rešenja koja su zasnovana na porodičnom okruženju, smeštaju u objekte manjeg kapaciteta ili pak brigu u okviru svoje zajednice.

Osim adekvatne organizacije rada, bitno je da u ustanovama za rezidencijalno staranje bude zaposlen i adekvatan broj kompetentnog osoblja. Osoblje zaposleno u ustanovama za rezidencijalni smeštaj treba da ima iskustva u zaštiti dece. Prilikom selekcije kadrova treba uzeti u obzir polnu i etičku strukturu dece na smeštaju, tako da karakteristike zaposlenih u što većoj meri odgovaraju kulturnim normama zajednice iz koje deca potiču. Pre početka rada zaposleni u ustanovama za rezidencijalni smeštaj treba da prođu obuke iz (2, 3, 6):

- Dečje zaštite i vođenja dokumentacije
- Veština komunikacije sa decom različitog uzrasta i vođenja intervjua, uključujući, kada je potrebno, i osnovnu edukaciju iz jezika kojim deca govore
- Dečjeg razvoja

- Rada sa decom sa specifičnim potrebama za zaštitom (deca sa smetnjama u razvoju, žrtve nasilja, deca koja zloupotrebljavaju supstance itd.).

Svaki zaposleni treba u tom smislu da ima sledeće kompetencije (Tabela 1):

Tabela 1. Kompetencije koje treba da imaju radnici zaposleni u direktnom radu sa decom izbeglicama

Oblast rada	Kompetencije
Dečja zaštita	<ul style="list-style-type: none"> • Prevencija, prepoznavanje i reagovanje na rizike za bezbednost deteta; • Prevencija, prepoznavanje i reagovanje na zlostavljanje, eksploataciju i trgovinu decom; • Prepoznavanje i reagovanje na dodatne rizike kojima su izložene devojčice; • Razumevanje uloga i obaveza različitih radnika uključenih u dečju zaštitu, uključujući mehanizme upućivanja dece na pružaoce usluga i druge aktere koje učestvuju u odgovoru, kao i proces traženja i ponovnog ujedinjenja dece sa porodicom; • Razumevanje prirode odnose radnika u direktnoj zaštiti sa decom; • Poznavanje dokumentacije i evidencije koje se koriste prilikom rada sa decom na rezidencijalnom smeštaju; • Podsticanje dece na participaciju i osnaživanje dece; • Pravila o privatnosti informacija o deci; • Sprovođenje žalbenih procedura; • Očuvanje lične bezbednosti.
Komunikacija i vođenje intervjua	<ul style="list-style-type: none"> • Razumevanje jezika koji govori dete, makar na osnovnom nivou, ili korišćenje prevodioca u komunikaciji; • Prilagođavanje komunikacije deci različitih uzrasta i sposobnosti, korišćenje igre i drugih načina neverbalne komunikacije; • Uspostavljanje prvog kontakta sa decom; • Uspostavljanje fizičkog kontakta i poštovanje privatnog prostora deteta; • Poverljivost u odnosu sa detetom; • Intervju deteta/razgovor o prethodnim životnim iskustvima; • Podsticanje participacije kroz razgovor.

Oblast rada	Kompetencije
Dečji razvoj	<ul style="list-style-type: none"> • Osnovne potrebe dece; • Fizički, emocionalni i kognitivni razvoj dece; • Uspostavljanje toplog i negujućeg odnosa sa decom na različitim uzrastima, razvoj afektivne vezanosti; • Uticaj separacije i gubitka na decu i prepoznavanje simptoma traume; • Pozitivan pristup razvoju i vaspitanju de

Svaki zaposleni, u zavisnosti od kompetencija koje poseduje, treba da prođe kroz odgovarajuće obuke za razvoj navedenih veština. Isto tako, treninzi treba da budu praćeni kontinuiranom supervizijom, pri čemu supervizija treba da bude dostupna radnicima tokom celokupnog pružanja usluga deci (3). Prilikom prijema u radni odnos potrebno je da budući zaposleni potpišu kodeks ponašanja, koji bi osigurao da razumeju svoje odgovornosti i uloge prema deci i ulogu u zaštiti dečjih prava.

Radnici zaposleni u ustanovama rezidencijalne zaštite ne treba da samo formalno brinu o deci na smeštaju, već da preduzmu i različite uloge roditelja, kao što je pomoć sa školskim obavezama ili zajedničko učestvovanje u rekreativnim aktivnostima. Iako se radi o rezidencijalnoj zaštiti, zaposleni treba da se trude da u što većoj meri kreiraju porodičnu atmosferu tako što bi određeni zaposleni kontinuirano radili sa jednom grupom dece i uspostavili rutine slične životu u porodici, kao što su (3):

- Zajedničko kuvanje i obedovanje sa decom;
- Noćenje u istom objektu sa decom, samo u zasebnoj prostoriji;
- Provođenje vremena u zajedničkoj igri ili obavljanju redovnih aktivnosti;
- Pomoć deci prilikom obrazovanja, odražavanja zdravlja i uopšte pristupa uslugama u zajednici.

4. Aktivnosti vođenja slučaja tokom alternativnog staranja

Vođenje slučaja je osnovni metod rada na obezbeđivanju zaštite dece koja se nalaze na teritoriji Republike Srbije. Voditelj slučaja odgovoran je za to da osigura da nijedno dete ne bude izdvojeno iz porodice ukoliko to nije u njegovom najboljem interesu, odnosno da nijedno dete ne provede na alternativnom staranju više vremena nego što je neophodno. U tom smislu, prilikom identifikacije deteta voditelj slučaja treba da utvrdi da li je dete bez pratnje ili razdvojeno, kao i da preduzme sve moguće mere da u što kraćem vremenu identifikuje članove detetove porodice i organizuje ponovno ujedinjenje deteta i porodice. Isto tako, ukoliko dete već živi u zajednici, potrebno je da se sprovede procena najboljeg interesa deteta i utvrdi da li je opravdano izdvajati dete iz trenutnog okruženja, odnosno treba utvrditi koju je podršku potrebno pružiti porodici u kojoj dete živi, ukoliko se dete nalazi u riziku. Odluka o obliku alternativnog staranja treba da bude doneta kroz formalnu proceduru određivanja najboljeg interesa deteta, uz puno poštovanje mišljenja deteta (6). Prilikom donošenja odluke o obliku alternativnog staranja kada su u pitanju starija deca, voditelj slučaja treba da osigura da mišljenje i želje deteta budu odlučujući faktor (3). Takođe, treba uzeti u obzir i procenjenu dužinu boravka dece na alternativnom staranju, pri čemu je potrebno omogućiti

dugotrajan odnos deteta sa staraoцем kad god je to moguće. U tom smislu promenu oblika alternativnog staranja treba izbegavati (3).

Voditelj slučaja je, osim za donošenje odluke o smeštaju deteta na alternativno staranje, odgovoran i za organizovanje smeštaja. U tom procesu voditelj slučaja je dužan da dete informiše o karakteristikama budućeg smeštaja. Osnovne informacije koje treba da se pruže detetu odnose se na:

- Strukturu i karakteristike korisnika na smeštaju, koje su u što većoj meri personalizovane;
- Pravila koja važe u datoj formi alternativnog staranja, tipičnu organizaciju vremena;
- Žalbene mehanizme i kako i u kojim situacijama je nužno da kontaktira voditelja slučaja ili staratelja;
- Pristup uslugama obrazovanja i zdravstvene zaštite;
- Pristup uslugama socijalne zaštite;
- Način kontakta voditelja slučaja u regularnim situacijama i datum sledeće posete;
- Osnovne informacije o detetu koje su saopštene pružaocu usluga.

Pre smeštaja deteta voditelj slučaja treba da staraocu u ustanovi za rezidencijalni smeštaj informiše o imenu i prezimenu deteta i ličnoj istoriji deteta, u skladu sa dogovorom sa detetom (poštujući njegovu privatnost).

Individualni plan zaštite deteta mora da postoji za svako dete. Plan je potrebno razviti u saradnji sa detetom i pružaocem usluga smeštaja, odnosno mentorom, ukoliko se radi o stanovanju uz podršku. Plan treba da sadrži aktivnosti koje se preduzimaju u cilju ponovnog ujedinjenja deteta sa porodicom, ali i druge oblike stalnosti ukoliko ujedinjenje nije moguće.

Tokom smeštaja deteta voditelj slučaja treba da sprovodi redovno praćenje dobrobiti deteta i da nastavi aktivnosti na traženju porodice i obezbeđivanju usluga za dete. Praćenje se započinje od same identifikacije deteta i traje do uspešne implementacije trajnog rešenja. Kroz aktivnosti praćenja dece na alternativnom staranju potrebno je najmanje (6):

- Identifikovati i odgovoriti na rizike za zaštitu deteta i dodatne potrebe deteta za podrškom;
- Obezbediti usluge savetovanja i podrške detetu i porodici kada je potrebno;
- Pratiti karakteristike smeštaja i dobrobit deteta, kao što je psihološko i emocionalno stanje deteta, razvoj veština za samostalni život, uključenost deteta u zajednicu, kvalitet odnosa deteta sa pružaocima usluga smeštaja i druge karakteristike;

- Utvrditi da li dete izbeglica na smeštaju dobija isti tretman i nivo zaštite kao i ostala deca na smeštaju (rizik od diskriminacije);
- Utvrditi da li dete pohađa školu;
- Utvrditi na koji način je organizovano slobodno vreme deteta, mogućnosti za rekreaciju i igru.

Minimalna učestalost praćenja dece na produženom smeštaju je jednom nedeljno do jednom u dve nedelje, uz reviziju na 12 nedelja, dok je praćenje dece na dugotrajnom smeštaju potrebno realizovati jednom u četiri nedelje do jednom u dvanaest nedelja, uz reviziju na 12 nedelja. Za decu na trajnom smeštaju potrebno je sprovesti praćenje jednom tokom prvog i trećeg meseca, dok se frekvencija daljeg praćenja određuje u skladu sa specifičnim kontekstom smeštaja deteta. Prioritet prilikom praćenja treba dati deci sa sledećim karakteristikama (6):

- Dete je žrtva zlostavljanja;
- Dete je povezano sa oružanim grupama;
- Dete je više puta promenilo oblik smeštaja;
- Dete je nedavno razdvojeno od porodice;
- Dete je razdvojeno od porodice veoma dugo;

- Postoji mogućnost ujedinjenja deteta sa daljim rođacima;
- Dete ima otpor prema ponovnom ujedinjenju sa porodicom;
- Dete ima emocionalne ili psihosocijalne probleme;
- Dete živi sa roditeljem koji ima neku vrstu invaliditeta.